

TEKST OG ILLUSTRATIONER: CARL CHRISTIAN TOFTE

PULKEN -TRANEVÅR I VATTENRIKET

Fugletegneren Carl Christian Tofte er emigreret til Skåne og har fundet et sted med rigtig mange fugle. Det vil han hermed anbefale til andre danske fuglekiggere.

Nu bor jeg i Skåne. Det vidste jeg længe, at jeg skulle. Jeg har brokket mig over København til alle jeg kender i årevis og jeg har præsteret at tude af længsel en eftermiddag i marts, hvor jeg stod på Amager Fælled, og hvor tranerne trak direkte mod øst og garanteret skulle til overnatning i Pulken. Derfor kunne jeg næsten heller ikke tro på mit held, da jeg endelig modtog nøglerne til mit hus, som ligger netop dér - med udsigt over Pulken; om vinteren enge, vandhuller, ørne og gæs, ved vårflod en sø, om sommeren klirehuller, hede høge og græssende køer, men i marts-april dækket af tusinder af traner.

HELGE Å OG VATTENRIKET

Fra sit udspring i Småland flyder den store Helge Å sydpå gennem Gøingebygdens skovland. Ved Torsebro løber den ud på den brede Kristianstadslette og igennem først Araslövsjön, så igennem byen Kristianstad og siden Hammarsjön, hvor på den fortsætter mellem enge og elle-skove til sit udløb i Hanöbugten.

Neden for Torsebro ligger åens bund under havets overflade, og da de to åmundinger ikke er forsynet med sluser, kan der flyde havvand op i åen. Dette sker, når vandføringen er lav, samtidig med at der indtræffer højvande i Østersøen. Helt op til Hammarsjön, 10 km opstrøms kan saltvandet nå. Når vandføringen er høj, f.eks. når sneen smelter i Småland, oversvømmes store områder. Vandstanden kan da ændre sig synligt fra time til time, og jeg kan følge, hvordan vandet erobrer hegnsplæ efter

hegnsplæ ude i engen. Når hele Pulken endelig står under vand, bor jeg næsten på en lille ø. Jeg synes, man har glæde af at vide disse ting, hvis man skal kunne tilegne sig en oplevelse af områdets dynamik. I dansketiden hed venstrebredten Vætlands Herred; frit oversat betyder Vætland sådan noget som "landet omgivet af vand"; nu er Helge Ås nedre løb kernen i Sveriges eneste UNESCO biosfæreområde: Kristianstads Vattenrike.

Det tøjlesløse vand skaber, som man kan forstå, et landskab som konstant forandrer ansigt. Der er en utrolig mængde nicher til rådighed - sorttærter, knarænder og atlingænder, engryler, kobbersnepper og brushøns, hede høge, engsnarrer og vagtler, rørdrummer og karmindompapper samt traner, lærkefalke, piroler og små flagspætter er blandt de mange arter som finder egnede ynglesteder i søernes grøde, i engene, i rørskovene eller i ellesumpene. Under trækket raster mængder af ænder, gæs og vade-fugle og titusinder af gæs overvintret. I vintertiden kan det lade sig gøre at se 30 havørne ved Hammarsjön og vandrefalke holder fast til på vandtårnene i Åhus og Kristianstad (og der ses de faktisk det meste af året).

Biosfæreområdet omfatter hele vandskellet, fra toppen af Linderödsåsen, hvor urfuglene spiller på Fjällmossen, til Ålakustens kystlandskab og et stykke ud i Hanöbugten. Kystsletten mellem Hammarsjön og Åhus er ganske enestående. Her finder man stadig fragmenter af landskabstypen sandsteppe - et udpint dyrkningslandskab på kalkrigt sand. Blomsterfloret og duften af sand-nellike

og timian er overvældende. Her blandt den komplementært farvede agerkohvede, gule evighedsblomster og ultramarinblå bestande af slangehoved yngledestortrappen frem til 1860'erne. Markpiber og stenpikker er her stadigvæk, mens fyrrelundene, som i sin tid blev plantet for at bremse sandflugten, bebos af natrav og hedelærke.

EGESIDE

Egeside er navnet på en "superlokalitet" som blandt andet omfatter Pulken-Yngsjön-Reservatet og Egesidereservatet.

Engang lå der her, mellem Hammarsjön og havet, en mægtig sø, af dimensioner og karakter nærmest som en mindre vestjysk fjord. Store Yngsjön var, som Ringkøbing Fjord, blot adskilt fra havet af en smal klittrække. Søen var lavvandet og svær at besejle, så i forbindelse med anlæggelsen af fæstningsbyen Christians Stad lod Christian den fjerde en kanal grave nord om søen: Hernestads Grift, idag "Graften". Bønderne i Yngsjö By gravede også: I sommeren 1774 gravede de dræn tværs gennem kystklitterne og ved højvandet i 1775 brød søen igen og dannede Gropahålet, som Helge Å's sydlige udløb hedder. Helge Å har siden da haft to udløb: Det gamle ved Åhus samt altså Gropahålet, ca 10 km længere mod syd. Vandstanden i hele nedre Helge Å sank ca 80 cm ved den lejlighed - til sit nuværende niveau - og store områder blev tørlagt.

Og af selve Stora Yngsjön blev kun et par klatter tilbage - Yngsjön er idag en lille sø nord for Helge Å's sydlige arm og den tidligere søbund går under navnet

I månedsskiftet marts-april raster tusinder af traner i Pulken.

Egeside eller Egeside Träsk. Den gamle søbund blev frem til 1940'erne mest brugt til høslæt og græsning. Da denne form for hævnd ophørte, groede store dele af området til, og idag er Egesideområdet et vidtstrakt, uigennemtrængeligt morads af rørskove, pilekrat og ellesumpe, i nord afgrænset af ferske strandenge omkring Yngsjön og Pulken.

PULKEN

Pulken er en lille snas af den forsvundne Stora Yngsjö, omgivet af enge, som blev reddet fra tilgroning i sidste øjeblik for omkring 20 år siden. Lokaliteten er først og fremmest kendt som en vigtig overnatningsplads for traner i månedsskiftet marts-april. Mod syd flankeres Pulken af Egeside Träsk og af Helge Å. Der er altså god "rygdækning" for store, sky fugle og året igennem overnatter traner, svaner og gæs. Artssammensætningen varierer efter årstiden: Om foråret først sang- og pibesvaner, siden traner, om sommeren grågæs, om efteråret bramgæs, grågæs og traner og i vinterhalvåret sangsvaner, sæd-, blis- og canadagæs

I forårstiden er Pulken en fin engfuglelokalitet. Brushøns, klirer og ænder ses i

pæne antal, og stor kobbersnepe synger over engene. Midt i maj ankommer karmindompapperne. De synger sommeren igennem i ellesumpene, i pilekrattene og i mine birketræer. Vagtel, engsnarre, natravn og pirol noteres af og til, men er lettere at finde andre steder i Egesideområdet. At ellesumpen huser lille flagspætte var at forvente; at sortspætte også ses almindeligt her, var en overraskelse.

Hen over sommeren afhænger det af vandstanden, hvad Pulken har at byde på. Hvis der er vand, kan det være en rigtig fin vadefuglelokalitet. Klirer og brushøns er nævnt, temmincksryle og lille præstekrave er også almindelige og der er ofte noget uventet at se; i løbet af de seneste to år f.eks. damklire, odinshane og dværgryle.

Pulken er året igennem en god og artsrig rovfuglelokalitet. Trækkende rovfugle går ofte til rast eller slår lige et slag ned for at se på varerne. Forår og sommer er det almindeligt at se lærkefalk og hede-høg, mens fiskeørn og rørhøg er svære at undgå. Vandrefalk, konge- og havørn kan ses året rundt, den sidste er almindelig fra august til april, hvilket også gælder

duehøg. Den røde glente på himmelen gør, at man aldrig skal glemme, at dette er Skåne.

At Sølvhejre ses regelmæssigt er vist tidens tegn - endda en kohejre er det blevet til - og lokalitetens artsliste er lang og ganske imponerende (den kan findes på "Svalan"). Stedets virkelige claim to fame er dog ikke "andre verdensdeles basisarter" (hits), men derimod samspillet mellem fugle, flora, vand og landskab; jeg har sådan en oplevelse af fuldkommenhed, at her er det, her skal være.

Endelig har det til min overraskelse vist sig, at Pulken er et rigtigt hotspot for elge. Jeg ser dem oftest mellem december og maj, i dæmringen eller skumringen.

DET TIDLIGE FORÅR

De store flokke af overnattende fugle er en af Pulkens største attraktioner. Det er karskt at opleve et par hundrede sangsvaner en bidende morgen med rimtåge og rødt lys, ignorerende havørnen på isen, mens de synger og tegner hjerter med halsene. Sangsvanernes gennemtræk er et af de første forårstegn. Hvis februar er mild, bygger deres antal op

nat efter nat, efterhånden suppleret af pibesvaner. Sædgæs ses i februar stadigvæk i hundredevis. Deres antal falder igennem måneden, og i marts er der kun få tilbage. Pibesvaner og blisgæs ses igennem marts måned, og jo senere det bliver, des underligere bliver gæssene. Der er gerne tundrasædgås eller kortnæbbet gås blandt efternølerne

Blandt topnoteringerne af overnattende fugle skal nævnes følgende: Sædgås 2006 4/1 '09, sangsvane 339 26/2 '08, blisgås 84 12/3 '09, pibesvane 33 29/3 '08 og trane 4250 31/3 '09. Man oplever de overnattende fugle bedst fra fugletårnet, "Pulkens Utemuseum". Det går ikke at snige sig ind på 2000 traner eller 1376 sædgæs - de ser dig og flyver, så lad være at prøve! Man skal om morgenen være på plads, når det bliver lyst. Så har man en lille time til at nyde daggryet og fuglene, som i større og mindre flokke flyver ud til dagens fouragering.

TRANEVÅREN I PULKEN

Det tranepar, som yngler et eller andet sted i nærheden, kan forventes fra sidst i februar. Så er der en tid, hvor de står for sig selv i den ene ende af engen, medens de 15-20 gennemtrækkende traner står i den anden ende. En tid hvor misteldroslerne kan have en dag, og viberne indtager engene. Midt i marts er de overnattende traners antal måske vokset til omkring hundrede og endelig, sidst i marts, kommer der en dag, hvor traneflok efter traneflok kommer trækkende sydfra, kupler vingerne og glider ned i Pulken. Skiftet opleves markant og vold-

Dette kort viser den typiske vandstand i april-maj. Lysegrønne områder er enge, mørkegrønne er ellesump, kold militærgrøn er pilekrat og okkergullig er rørskov. Agerland er brunt - også pløjemarken sydvest for Utemuseet, hvor tranerne fodres.

somt. Den 20/3 '09 talte jeg om morgenen 123 traner, som havde overnattet. Samme dags aften taltes 700 og i løbet af den næste uge steg antallet til først 3600, så 4000 og endelig kulminationen med 4250 traner den 31/3. Antallet var 13/4 nede på 215 og dagen efter var ynglearret alene igen! "Tranevåren" er en kort, intens periode - ca 20. marts til 10. april - hvor tranerne fylder og lyder konstant. Det er en højtid, som fører os ind i foråret. Da tranerne var væk, var kobber-

snepper og brushøns kommet, og atlingænderne lå og harkedede mellem engkabelejerne.

Tranerne i Pulken har traditionelt kunnet opleves dels om morgenen, og da det jo er lyst længe i månedsskiftet marts-april, igen ved indflyvning til overnatning om aftenen. I de seneste år har man imidlertid kunnet se traner i Pulken dagen igennem. Markerne omkring Åhus, Ripa, Härnestad og Yngsjö er tørre og sandede og tilsås der-

Pulken ved vårflod. De engområder, man ser oversvømmede her, er stort set dem som plejes ved afgræsning og høslæt.

for ca 14 dage tidligere, end man ellers ville gøre. Såningen falder sammen med tranernes forårstræk, og det er forklaringen på, at der raster traner i Vattenriket om foråret. Kristianstads Vattenrike har i en årrække fodret tranerne med korn for at holde dem borte fra udsæden. Siden 2007 har en af disse foderpladser ligget i Pulken, lige nedenfor Utemuseet, og derfor ser man nu traner i Pulken dagen lang. Takket være tidligere års erfaringer lykkedes det i 2009 at

begynde fodringen på det helt rigtige tidspunkt, og traner i tusindtal kunne ses dagen igennem. Når de fouragerende fugle om aftenen fik selskab af yderligere et par tusinde fugle, som fløj ind til overnatningspladsen, resulterede det i den ene rekordtælling efter den anden. Vattenriket betegner det som en fantastisk tranesæson, og succesen vil blive søgt gentaget i 2010. Der skulle altså være mulighed for endnu en tranevår med topnoteringer.

Der er langt op til Hornborgasjön og dens 18500 traner, men (eller måske "og") 4000 traner fylder godt i Pulken og (definitivt "og") oplevelsen er, efter min mening, mere intim end den mere velkendte; ved et morgenbesøg møder du nok kun mig og et par stykker til og så Ulf Börjesson i hans traktor.

Et besøg i Pulken i tranetiden bør kombineres med fuglekigning rundt i Vattenriket: Ved Friseboda 10 km borte ligger der f.eks. på denne tid op til ca 25 nordiske lappedykkere samt ikke sjældent Islom. Urfuglene spiller på Fjällmossen, engene er ved at komme til live efter vinteren, spurveuglerne synger i Filkesboda og de små flagspætter trommer langs Härnestadsvägen.

På Kristianstads Vattenrikes hjemmeside kan man under menupunktet "aktuelle obsar" holde sig orienteret om tranernes færden - her får man også en smagsprøve på den eufori tranerne vækker hos mange af rapportørerne! Andre nyttige værktøjer ved planlægningen af et besøg i vattenriket er bogen Skåne Skådarguide, udgivet af Skånes ornitologiske forening - og så Svalan, det svenske modstykke til DOF-basen, naturligvis.

NYTTIG LITTERATUR OG WEB-ADRESSER:

Skåne Skådarguide - bog
Vattenriket - bog af P. Olofsson, S. Magnusson og K. Magntorn

"Svalan": www.artportalen.se/birds/
www.vattenriket.kristianstad.se
www.club300.se

Pulken i januar 2010

